

KÁNTOR LAJOS KÉSEI MUNKÁIRÓL

Balázs Imre József

Képalbum fényekkel, árnyékokkal

Kántor Lajos: *Hazatérő képek. Barcsaytól Vinczeffyig**

■ Miután 2008-ban, tíz évvel ezelőtt Kántor Lajos továbbadta a *Korunk*-főszerkesztői stafétát, gyarapodtak összegző munkái, kötetei. Ezek a könyvek, amelyek akár a *Korunk* történetének bizonyos vonatkozásairól, akár a szerzőhöz közel álló személyiségekről szoltak, fókuszba állították az életmű egy-egy rétegét, és utólag látszik csak, hogy ezekre a gesztusokra a könyvek megjelenésének idején talán nem volt eléggé fogékony a kritika – ezeknek a Kántor-műveknek viszonylag gyér maradt a visszhangja. Az utólagos, akár jelzésszerű áttekintés is érzékeltetheti, mennyire szerteágazó volt Kántor Lajos érdeklődési köre és tevékenysége. A képzőművészethez fűződő szoros viszonyt, amelyet főként a Korunk Galéria működtetése fémjelzett, ebben az időszakban a *Közösség és művészet* című 2008-as dokumentumgyűjtemény, illetve a *Hazatérő képek* című 2009-es szerzői kötet mutatta fel. A *Korunk* képanyagának és képzőművészeti tárgyú cikkeinek szerkesztési folyamata, szakcikkek tanulmányozása és szemlézése, a Korunk Galéria kiállításainak szervezése, nemzetközi galériák és képzőművész-műtermek látogatása jelentették azt az alapot, amelyre Kántor Lajos képzőművészet iránti elkötelezettsége illetve ezzel kapcsolatos tudása és tapasztalata épült. Magam is tanúja lehettem egyik alkalommal, amint éppen a *Hazatérő képek* alcímében is szereplő Vinczeffy László műtermében, félszavakkal kommunikálva tekintették át a művész legutóbbi munkáit. Jól érzékelhető volt ebben a látogatásban, vagy a Korunk Galéria különböző helyszíneken zajló megnyitóin, hogy a művészársadalom magáénak érezte kitarató és konzekvens kritikusat.

A *Hazatérő képek* című kötet, amelyik a hatvanas évektől a kétezres évekig gyűjtötte egybe Kántor Lajos képzőművészettel kapcsolatos kisebb írásait, pontosan jelzi azt, ahogyan a következetes munka és a személyes kapcsolatok egyfajta beavatássá értek az idők folyamán: Kós Károly, Barcsay Jenő, Cseh Gusztáv és mások levelei, kiállításmegnyitókka kapcsolatos tennivalók és megnyitószövegek érlelték több évtizeden keresztül azt az anyagot, amelyik aztán kötetekben is megmutatkozott. Még egy kötet cím kívánczik ide: *Kép világhkép: a régi Korunk az új művészetért, 1977-ből*. Ebben a könyvben dolgozta fel a szerző a két világháború közti *Korunk*-időszak művészeti tárgyú közleményeit. Nyilvánvaló, hogy a Dienes László-féle, majd Gaál Gábor által szerkesztett *Korunk* progresszív művészetkoncepciója analóg relevanciájú törekvések azonosítására készítette a hatvanas-hetvenes években művészetszervezővé váló Kántor Lajost – ennek köszönhető, hogy utólag a Korunk Galéria pályakezdőből megbecsült művésszé érő kiállítói mérföldkőként tekintenek Kántor Lajos által szervezett kiállításaira.

*Korunk – Komp-Press, Kvár, 2009.

A *Hazatérő képek* kötetszerkezete kiemelten irányítja rá a figyelmet a kiállítás-szervező korszakra és az ennek kapcsán keletkezett dokumentumokra, levelekre; külön figyelem esik a kiadványokra illetve a képzőművészet intézményrendszerére (főként a művésztaборok-művésztelepek tevékenységére), a tájfestészet és absztrakció ambivalens összefüggéseire a hatvanas-hetvenes évek kontextusában. Végül az egyéni alkotók portréja kerül középpontba – Baász Imrétől és Balázs Pétertől Jakobovits Miklósig, Damokos Csabáig, Könczey Elemérig. Vagy egy másik bontásban, ahogy a könyv alcíme is mondja: Barcsaytól Vinczeffyig.

Hiánypótló könyv lett a *Hazatérő képek*, amelyik vállalja saját szubjektivitását is anélkül, hogy ezek elfogultságokká alakulnának. Ugyanakkor az, hogy képek szövegekké és szövegek képi kivetüléssé alakulnak ebben a könyvben, korántsem meglepő: Kántor Lajos ezeknek a szféráknak emblematisztikus összetalálkozatója marad.

Maier Máté

Korkép és személyesség

Kántor Lajos: *Fehér kakas, vörösbor**

■ „Ami lepapírozhatóan lettem [...]: szerkesztő, kritikus, irodalomtörténész. Az íráságot újabban próbálom” – írja magáról Kántor Lajos *Fehér kakas, vörösbor* című könyvének záró fejezetében. Valóban termékeny életpálya bontakozott ki a könyvben megörökített fél évszázad alatt: a kötet egyszerre pályakép és korkép a 20. századi és mai kortárs irodalomról, annak erdélyi és magyarországi viszonylatában.

A könyv szorosan az erdélyi irodalmi élet szervezését célozza meg központi kiindulásként, pontosabban a *Korunk* folyóiratának tevékenységét és történetét követi; ha nem is feltétlenül kronologikusan, de részletekbe menően. A szöveg-szervezés is ennek megfelelően az irodalomtörténeti és -kritikai lét, illetve az ehhez igazodó magánéleti vonatkozások tengelye mentén rajzolódik ki, sajátos-sá téve az emlékek és történések köré sorakozó leírásokat, melyek ha néhol kevésbé harmonikusan is, de szorosan egymásba fonódnak. A *Fehér kakas, vörösbor* legelsősorban hű korképe a 20. század irodalmi világának, de ugyanakkor ezzel párhuzamosan egy önéletírás, melyben egybeolvad személyesség és karrier. A könyvben rengeteg ismert név és hozzájuk fűződő történés, emlék elevenedik meg a publikációk, találkozások és közös munka révén. A cenzúra és a folytonos felügyelet fenyegető évtizedeiben követhetjük nyomon az irodalom és a szerzők többfrontos harcát, melyben az irodalom egyszerre képes menekülést és potenciális veszélyforrást jelenteni. A korszak elkerülhetetlen nehézségeinek számbavetele és felidézése mégis az ironikus nosztalgia által történik.

A mű szövegének jelentős része szakmai megközelítésben született, az emlékek felidézése, a leírások többnyire külső tényekre és történésekre vonatkoznak, sok helyen dokumentarista, statisztikai pontossággal vannak megalapozva és megírva. Ennek függvényében a rengeteg személy- és helynév, bejárt város, műcím, folyóirat, évszámok és más részletek halmozott megjelenítése határozza

meg az olvasást, ezeket személyes vonatkozások, történetek pezsdítik fel. A „szakmai” fonalat ritkábban félbeszakító, enyhén eltérő írói attitűddel operáló részek ha tudatosan, a túlsúly ellenében, nem is jelennek meg kiegyensúlyozot-
tan, de mégis érzékletes emlékezőekké alakulnak. Ilyen részek például az tanul-
mányi éveket részletező fejezetek, különös tekintettel kiemelendők az egyete-
mi éveket leíró hangulatos alfejezetek, mint például a szerző államvizsga témá-
járól szóló „*Madách*” alfejezet, a New York kávéház sorsáról szóló, vagy a kato-
nászkodás éveit idéző oldalak, azok, amelyek barátságok megkötéséről szólnak,
vagy amelyek Erdély, illetve a „nagyvilág” bejárását idézik. Természetesen a fen-
tebb említett, mondhatni szakmaibb szálat és a személyességet, annak reprezen-
tatívabb részeit nem lehet élesen elválasztani egymástól; a kettőnek együttesen,
összefonódva van érvényessége.

Mint már említettük, szakmaiság tekintetében a *Fehér kakas, vörösbor* tagad-
hatatlan érdeme, hogy az erdélyi irodalom „kivonataként” – különös tekintettel
a különböző szakmai és baráti kapcsolatok, szerkesztői munkásság leírásaira stb.
–, jellegzetes és megbízható forrás lehet, nem csak a *Korunk* szerkesztőségi tevé-
kenységeinek nyomkövetésére, hanem a nem is olyan messzi korszak irodal-
mi és az ahhoz fűződő politikai állapotainak megismerésére. A személyesség von-
natkozásában különösen a baráti, ugyanakkor kollegiális kapcsolatok megjelení-
tése is erős tájékozódási pontként jelenik meg, olyan nevekkal, mint – a szerző
jóbarátjaiként – Láng Gusztáv és Lászlóffy Aladáré. A könyv tehát széles körű
tájékozottságról tanúskodik, ugyanakkor gazdag tájékozódási lehetőséget is kí-
nál, ha meg-megtörő elbeszélői magatartással is.

A *Fehér kakas, vörösbor* vége fele lelassuló narratívája mondhatni keretként
visszatér egy lassabb, nosztalgikus, elmélkedő szemlélődésbe, magára a könyv
sorsára is kitekintést ad a XV. fejezet pár kezdő sora: „Azt ígértem magamnak,
két éven át ismételtettem – ígéreteimet igyekszem betartani –, hogy ezt a köny-
vet életem végéig írni fogom. Ma sem gondolom másképp, de hát az ember hiú,
és ha elér valameddig, szeretné az eredményét látni. Mármint kinyomtatva, né-
mi olvasói (kritikai) visszhang reményében. Így jutottam el ehhez a záró fejezet-
hez, remélve a nyitást, vagyis a *Fehér kakas, vörösbor* folytatását.” Mindennek
tekintetében a *Fehér kakas, vörösbor* Kántor Lajos életének és munkásságának
méltó foglalata, mely részletes betekintést nyújt a szerkesztői lét örömeibe és ne-
hézségeibe, egy szerkesztőség működésébe, a szocializmus és az azt követő kor-
szak irodalomszervezői életébe; e könyv egy termékeny pályáiv és korpék bemu-
tatása, mely gazdag ihletforrást nyújthat a területen tájékozódni kívánóknak.

Ádám Szilamér „Szelek és vitorlák”

Kántor Lajos: *A Korunk négy kapuja**

■ Hogyan lehetséges korlátozó külső és belső viszonyok ellenére jó folyóiratot szerkeszteni közel száz éven keresztül? Újra és újra leküzdeni a közönyt, a hátráltatókat, miközben hivatali és pártgyanakvással kell naponta szembenézni? Miképpen lehet Erdélyben minőségi értelmiségi, kulturális folyóiratot működtetni, miközben egyensúlyba kell hozni, hogy minél szélesebb körben – társadalom-, természettudósok, írók, publicisták, átlagértelmiségi olvasók – „magukénak érezzék a *Korunkat*”. Kántor Lajos ezekre a kérdésekre keres és ad választ, miközben áttekinti a *Korunk* 1965-től 2015-ig terjedő történelmét. A kötet a 2011-ben megjelent *A Korunk kapui* „folytatása”, mely a lap 1957 utáni létezésének első időszakát, 1965 márciusával bezárólag tárgyalja.

A négy kapu a *Korunk* utolsó fél évszázadának különböző szerkesztőségi helyeit jelöli. Az első szerkesztőségi kapu a Főtér 4-5-re nyílt Kolozsváron. A lap 1957-es újraindításakor a szerkesztőségi tagok között a Gaál Gábor-féle *Korunk* hagyományainak folytathatósága került napirendre, a fentebb sorolt kérdéskörök ekkor is felmerültek. Az első kapu alatt igen változatos lapszámok jelentek meg. A kötelező egész oldalas Ceausescu-portrék mellett a legigényesebb műveket közölték a szerkesztők, Ionescótól Honeggerig, a „szülőnapos” Dantéig. Második kapuként a „Vármegyeháza” fakapuja szolgált. A néptanács épületében, noha ki tudott bontakozni a *Korunk* Galéria, a szerkesztőség elvesztette teljes önállóságát. Ebben a szerkesztőségi épületben, helyiségben élte át a lap a romániai diktatúra legsötétebb éveit, és annak 1989-es bukását, illetve az azt követő kérdőjeles demokráciát. Mindezek ellenére sem szűnt meg a színvonal, továbbra is neves írók, költők, és minőségi tanulmányok kerültek közlésre, mint például Hervay Gizella, Szilágyi Domokos művei, vagy – mint Kántor kiemeli - Katona Ádámnak a pályakezdő Kemény Zsigmondról írt tanulmánya. A veszélyek megjelenésekor, mikor kétséges lett ott maradásuk, a további elköltöztetés elkerülése végett a szerkesztőség ülősztrájkba kezdett a folyosón, ám a vereség, azzal pedig a költözés elkerülhetlenné vált.

Így lett a harmadik kapu a Nagy-Szamos utca 14. szám alatti emeleti feljáró. Itt már önállósultak, klub működtetését is megkísérelte a fiatalodó szerkesztőség. Itt sikerül új bútorzatot, támogatást szerezni, emellett pedig *Magropress* címmel a román intézményeket informáló havi sajtószemlét indítani, mely magyar kulturális és politikai hírekből szemlézett.

Ám külső okok miatt ismételten új szerkesztőséget kellett keresni, így költözött a *Korunk* a negyedik kapu mögé, a Rákóczi út 52. alá, egy villaszerű, de felújításra váró házba 2005-ben. A nagylelkű támogatások ellenére – melyekből sikerült az épületet felújítani, illetve egy algasori stúdiógalériát létrehozni –, nem sikerült az anyagi problémákat stabilan megoldani, a ház szinte elárverezésre került, de közösségi segítséggel végül sikerült megoldást találni. Tovább lehetett szerkeszteni, könyvet kiadni, *Korunk* Akadémiát szervezni, egyszóval végezni mindazt, amit egy ilyen széles körű kitekintésű, igényes lap megkövetel. Időköz-

ben a lap teljesen önállósult, és a Korunk Baráti Társaság vált a lap teljes autoritási háttérintézményévé.

A könyv az említett korszakból szemlézi a fontosabb eseményeket. A *Korunk* közölte Románia Szocialista Köztársaság új alkotmányát is, de megemlékezett olyan jelentős szerzőkről is, mint a már fentebb említett 800. éves Dante, kiről több tanulmányt is közölt a lap, a közeledő pártkongresszus ellenére. De olyan modern irodalmi munkákat is közölt folytatásokban a lap, mint 1965-ben John Updike *A kentaur* című regényének részletei, Camus-t, Gorkijt, T. S. Eliotot, stb. – de jelent meg „*Kortárs szovjet irodalom*” cím alatt többek között Paszternak vers is, Bölöni Sándor fordításában. Rengeteg világirodalmi mű mellett azonban „helyi irodalom”, azaz erdélyi magyar irodalom is jelent meg bőven, melynek művei jól tükrözték az aktuális időszak romániai magyar irodalom szintjét. Majd a társadalomtudományok mellett nyitott a lap a természettudományok, szociológia és technika irányába is. Így sorra kerülhettek olyan témák is, mint *A finn-ugor nyelvösszehasonlítás jövője*, vagy *A pszichológia fejlődése Romániában*.

A könyv második fele a *Breviárium*, egy szemelvénygyűjtemény, mely a Kántor Lajos által válogatott „ötven évet átfoglaló szubjektív *Korunk*-leltár legszubjektívebb gyűjteménye”, mely a szerző által a *Korunkban* közölt publicisztikai írásokból, tanulmányokból, alkalmi jegyzetekből való válogatás. A kötet végén *A szerző fototékájából* láthatunk reprezentatív válogatást a *Korunk* történelméből, olyan momentumokat is megörökítve, mint a szerkesztőségi ülésztrájk az elköltöztetés ellen.

Szabó Attila

Csoportkép Lászlóffy Aladárral

Kántor Lajos: *Golyószórásban, repülőszőnyegen**

■ Kántor Lajos pályaképet kísérel meg írni Lászlóffy Aladárról, mint kortársáról, mint barátjáról, és mint a 20. század második felének kiemelkedő erdélyi magyar költőjéről. A kötet első fejezete inkább előszóként működik: nem az elbeszélői folyamat nyitja meg, hanem a megszólalás körülményeit, attitűdjét taglalja. A kötetben Lászlóffy mint beszélő nem fog igazán szóhoz jutni, helyette a dokumentumok, az írások, a kortársak és a barátok beszélnek, több nézőpont is megélénkül, de maga a költő, a főszereplő passzív marad – ez alól kivétel az első fejezet, ahol olvashatunk egy Lászlóffy-idézetet, de lényegében Kántor ezzel támasztja alá írói módszerét: „Az interjúkészítésnek már a szándéka is feldühítette.”

A megemlékezés vagy tényfeltárás e módszertani előszó után Tordán kezdődik 1937-ben. Kántor az ilyen szükséges adatolást is megpróbálja hatályon kívül helyezni, rögtön egy verset szólaltat meg, hagyja, hogy az beszéljen inkább. Lászlóffy első oldalán idézett mondataihoz hűen, direkt módon nem szólal meg, csak művein, írói szerepén keresztül. Ez a szerzői hozzáállás pedig a könyv végéig megmarad, egészen a Házsongárdba tett utolsó sétáig. Kántor nem csak Lászlóffy-t helyezi a távolba, de a saját írói tevékenységét is próbálja inkább a gyűjtő szerepébe áthelyezni, aki nem képet alkot, hanem a bejövő információkat hitelesíti. Ez leginkább abban érezhető, hogy a költőről idézett szakirodalmat

*Kriterion, Kvár, 2012.

csak mint lehetséges véleményt idézi, valamint abban, hogy sok helyen átadja régebbi önmagának a szerzői szerepet, és teljes tanulmányokat idéz be Lászlóffyhoz kapcsolódva.

Az ilyen szövegszervezésnek több következménye is van az olvasóra nézve. Először is mivel számtalan kortárs szólal meg, akik a kor kiemelkedő egyéniségei voltak, ezért nem csak mint pályakép értelmezhető a szöveg, hanem mint korkép, vagy mondhatni csoportkép is. A második fejezetben például, ahol Lászlóffy gyermekéveiről van szó, hangsúlyosan előkerül a szintén tordai származású Székely János, noha a könyv későbbi részében ő már nem bukkan fel. Ez a kompozíciós tendencia a könyv egészében megmarad, de a kollégiumi évektől kezdve a szereplők már állandóbbak lesznek az iskolai és egyetemi kollégák személyében, akik mint szócsövek is megjelennek, hiszen az ő szemszögük is ki van hangsúlyozva, hogy ezáltal Lászlóffynak a lehető legtöbb oldalalt meg tudja jeleníteni a könyv. Ez az állandóság egyébként abban is kitűnik, hogy a könyv az egyetemi évekre és a Forrás-nemzedék indulására helyezi a hangsúlyt.

A szövegszervezési technika révén lehetősége nyílik Kántornak, hogy ne csak Lászlóffy Aladáról alkosson pályaképet, hanem a Forrás-nemzedékről is. Ezekben a fejezetekben inkább az érződik, hogy maga a Forrás-nemzedék a főszereplő, de a bevágott tanulmányok, és Kántor Lászlóffyt védő és támogató tevékenységének hangsúlyozása miatt még az is érződik, hogy Kántor megpróbálja letisztítani a költővel való kapcsolatát és a mellette való kiállítását is.

Eltekintve a szövegszervező elvektől, a könyvben feltűnnek egyes, Lászlóffy életét meghatározó események: az egyetemi évek, a kezdő költő és az elé gördülő akadályok, vádak, a publikálási csatornak leszűkülése, az elvágott államvizsgadolgozat, de a pályájának csúcса is, a díjak, barátságok és könyvek előtérbe állításával – igaz, ez valamivel kisebb hangsúlyt kap.

Kántor nem kultuszt épít ezzel a könyvvel, hanem a dolgozó és fejlődő költőt jeleníti meg, ezért is inkább a fiatal évekre koncentrált, és sokkal inkább a külső nézőpontokra helyezte a hangsúlyt.

Kántor rengeteg művét idézi Lászlóffynak, a csúcsteljesítmények közül és a mélypontnak tűnő időszakból is. De éppen a perspektívának ez a pulzáló tágu-lása és szűkülése – hogy néha nagyon szűkre veszi a fókusz, és ráközelít egy adott szövegre, aztán kitérít egy nagytotálra, és átfogja az egész nemzedék sor-sát – megnehezíti némileg az olvasó dolgát, hiszen a fókuszváltásokban könnyen elveszhet a koncentráció, amit még tetéz az az objektivitásra törekvő technika, amelyik a távolba helyezi a főszereplőt. Azonban, ha az olvasó felvállalja ezeket az erőfeszítéseket, akkor valóban közelebb kerülhet egy ember életútjához, aki történetesen egy kiemelkedő költő is volt.

Kántor Lajos: *Domokos Géza kockázata**

■ Az, hogy miként írható meg ötven év küzdelme, fáradozása, sikere és kudarca, rengeteg kérdést vethet fel az emberben. Kezdve a szöveg formájától, hangnemtől, egészen addig, hogy egyáltalán milyen elképzelésünk van a múlttól, mely történéseknek, gondolatoknak tulajdonítunk sorsdöntő, vagy épp változást beindító szerepet. Mindig nehéz volt a történelem folyamán valami olyat megmutatni, ami körül megannyi kérdés, ellentétes vélemény, elhallgatott szavak és persze egy politikai hatalom fenyegető ereje állt.

„A személyesebb utat választottam, hangsúlyosan idézve fel, élve újra közös dolgainkat.” – így foglalja össze Domokos Gézáról, életének fontosabb eseményeiről, munkásságáról szóló könyvét Kántor Lajos. A mesélésbe belehelyezkedve folytonosan ambivalens érzés tölti el az embert, egyrészt a nagyon személyes hangnemből adódóan, másrészt meg ezeknek az emlékfoszlányoknak a levéltári és hagyatékból fellelhető adatokkal való alátámasztása mintegy történelmi távlatba helyezi a személyes visszaemlékezést, reflexiókat. Így Domokos Géza életének darabkái nem csak egy életrajzi narratívába illeszkednek bele, hanem egyfajta korképpé is válnak, az elnyomó politikai rezsim alatt tenni akaró erdélyi magyar értelmiségi portréja tárul az olvasó elé.

A visszaemlékezés egy folyamatos előremutatásban képződik meg, Kántor Lajos elbeszélői hozzáállása egy utólagos perspektívát rajzol fel, ok-okozatiságukban szeretné feltárni azt az útvonalat, mely megmutatja, hogy Domokos Géza pályájának különböző állomásai milyen hatással voltak későbbi életének alakulására és döntéseire. Az első fontos megálló Moszkva, a Makszim Gorkij Irodalmi Főiskolán eltöltött évek, ahol Pausztovszkij tanítványaként rengeteg olyan behatás érte Domokos Gézát, mely későbbi irodalmi gondolkodói, szerkesztői és könyvkiadói munkásságát is meghatározta. És így halad végig a könyv az életút többi állomásán is, az *Előre*, *Pionír*, *Ifjúmunkás* lapoknál betöltött szerepein, majd az 1970-es évektől kezdődően a Kriterion Könyvkiadó igazgatói állásában végzett munkáján át; végül a rendszerváltás utáni RMDSZ körüli szerveződések, a lemondás és a visszavonulás eseményeivel zárul a könyv. Ugyanakkor ez a visszaemlékezési attitűd nagyon komplex módon képződik meg, elsősorban a könyvvé összeálló szövegek és szövegrészletek műfaji sokszínűségéből adódóan. A keret Kántor Lajos E/1-ben történő mesélése, de emellett levelei, neki címzett levelek, nyilatkozatok, novellák-elbeszélések, a Szekuritáté feljegyzésiből bemásolt részletek teszik teljessé a könyvet. A kronologikusan történő mesélés tétjét ezek a különféle szövegek teszik árnyaltabbá, ugyanakkor kicsit meg is törik a folytonosságot, előre és hátra utalnak. Ez a szerkezet, úgy vélem, érzékletesen adja vissza az akkori hírközlési és híradási lehetőségek nehézségeit, rámutatva a mindvégig fenntartott elbeszélői személyes nézőpont fontosságára: Kántor Lajos Kolozsvárt, míg Domokos Géza Bukarestben tevékenykedett, így a köztük levő kapcsolat, kommunikáció és információcseré is a távolságból és az eltérő szakmai kötelezettségeikből fakadóan sokszor nehézkes, félreértett, de ettől függetlenül a végsőkig kitartó, baráti volt.

*Polis, Kvár, 2014.

Már fentebb említettem, hogy Domokos Géza életrajzának ilyen formában történő összefoglalása nem csak egy személyes pályaképet mutat meg, hanem a kor erdélyi értelmiségi közegének nehézségeit is bemutatja. Erre utalhat a címben is feltüntetett „kockázata” szó, mely Domokos életében is folyamatosan megfigyelhető mind a román, mind a magyar pályatársak, és természetesen az állam részéről is. De emellett nagyon erősen jelen van a könyvben ennek a feszültségekkel teli korszaknak az egész társadalomra, az értelmiségi rétegre és a magyar-román kapcsolatokra kiterjedő tétje. A visszaemlékezésben Kántor a Domokost ért kihívások mellett nagyon érzékletesen mesél saját élete és a *Korunk* működése körüli ellehetetlenedésekről, valamint utal a fenyegetésekre, rávilágítva a rendszer embereket egymás ellen uszító politikájára, melyben a nemzeti kérdés is egy konfliktusos diskurzus keresztútjába került. Tehát szerepkörök, terek, lehetőségek és akadályok kerülnek elmesélésre, melyekben mindenki lehetőségeihez mérten próbált következetes és hű maradni elveihez.

A könyv az emlékezés tudatos voltára hívja fel a figyelmet, azokra a már korszakalkotóként kezelt, az akkori zűrzavarban még csak mikrotörténeti voltukban felismert tettekre, melyek az erdélyi magyarság, erdélyi művelődés fogalmainak hatókörét szabták meg, például egy-egy szárhegyi írótabor beszélgetéseikor.

Ács Brigitta

Kettős portré levelekben

Kántor Lajos: *Az idő vaskalapja**

■ A kötetben Kántor Lajos Sükösd Mihállyal folytatott, negyed évszázadot átölő levelezését olvashatjuk. Maga a levelezés személyes, baráti hangvételűvé alakul (lásd a megszólításokból: Kedves Kántor Lajos, majd későbbi levelek folyamán Kedves Lajos; Kedves Barátom; Édes, jó Lajosom), összesen 73 levelet magába foglaló alkotás. A könyvben olvasható levelek csak Sükösd Mihály Kántor Lajosnak írt levelei, mivel Kántor leveleiből alig-alig maradt meg néhány másolat, ezért az általa írt és küldött levelek tartalmát amolyan „kommentárokból, értelmezésekből” ismerhetjük meg.

Két, nagyjából egyívású szerkesztő, az egyik a budapesti *Valóság*nál (Sükösd), a másik a kolozsvári *Korunk*nál (Kántor), a könyv tanúsága szerint intenzíven élte át az 1964 és 1988 közötti átmeneti korszakot, és bizonyára nem egészen véletlen, hogy egymásra találtak. Kántor a *Korunk* 1963. májusi számában közölt terjedelmes szemle cikkének egyik visszatérő főszereplője Sükösd volt, akiről így írt: „Sükösd Mihály, akinek irodalomtörténeti-kritikai esszéi is magas színvonalat jelentenek, *Fától fáig* című, modern mesterségbeli tudással, lélektani finomságokra érzékeny íráskultúrával megalkotott regényében egy gyermek szemével vezet át a fasizmus utolsó magyarországi évein; a regényben központi élménnyé az ösztönös emberség és tudatos embertelenség konfliktusa válik...” Nemsokára kitaró levelezésbe kezdenek: „Nekem a leveleid... az Erdélyen kívüli, Románia határain túli magyar világot jelentették. Azt a világot, amelytől sokáig szinte teljesen, de azután is többé-kevésbé el voltunk zárva.” – a levelezés pedig hírt vitt odaátra barátokról, a születő új művekről - Jancsó Miklós filmjeiről,

Páskándi Géza drámáiról, Lászlóffy Aladár és Szilágyi Domokos verseiről, Sütő Andrásról és Örkény színházáról, az első könyveinél tartó Esterházy Péterről és Nádas Péterről. Továbbá Vekerdi László, Déry Tibor, Sánta Ferenc, Láng Gusztáv, Bretter György, Sütő András, Bodor Ádám, Kós Károly is a levelezés témája, akárcsak Veress Dániel vagy Németh László.

A levelezés terjedelmesebb része szakmai hozzászólásokból, kommentárok-ból, tanácsokból áll: „[...] novellaantológiád nagyon jó. Majd azt mondom, hogy mintaszerű. A névsorral egészen egyetértek. A darabokra vonatkozóan talán csak két ellenvetésem lenne, de ezt elég határozottan érzem. Kamondyt nem reprezentálja *A párna idillje*. Ide feltétlenül mást javallanék, ha még lehet. pl. *A néger pilóta* vagy a *Fegyverek szabadságon* címűeket, amelyek jobb-keményebb darabok. Hasonlóképpen Örkényt sem szabad az *Ákos és Zsolt* anekdotikusabb – így félrevezetőbb – irányával szerepeltetni. Mintadarabként ajánlanám a *Nincs bocsánat*-ot, de seregnyi egyéb is akad, rövidebb is, hosszabb is.” Megosztották egymással tudásukat; egymás segítségét, véleményét kérték, fogalmazták meg egy-egy jelentősebb munkájuk során. Számos könyvet, tanulmányt, folyóiratot, cikket osztottak meg egymással, vagy csupán véleményt cseréltek: „Móricz-könyvedet köszönettel megkaptam, el is olvastam. Egészében kítűnő, azaz okos, biztos, jól megírt dolgozatnak sejtem, amely sok újat ad-mond nemcsak Nagy Péterhez, de Czinéhez képest is. Így futtában két ellenvetésemet említeném: meglehetősen hiányzik némi világirodalmi regényállványzat az életmű körül; s tán ennek tudható be, hogy...” – írja egyik jellegzetes levelében Sükösd. Számtalanszor egymástól kértek különböző tanulmányokat, cikkeket, köteteket, vagy legalábbis segítséget azok beszerzéséhez, természetesen ezeket mindig bizonyos személyeken keresztül juttatták el egymáshoz: „A Huxley-tanulmányt két héten belül eljuttatom, még nem tudom, mily úton... Köszönettel megkaptam Gera Gyuri útján az Utunk évkönyvet; érdekes és hasznos kísérlet, félig már el is olvastam...” „Köszönettel megkaptam – anyósod útján – küldeményedet: három könyvet és egy tanulmánykéziratot.”

Barátságuk mélyülése során családi helyzetükről is rendszeresen hírt adtak egymásnak: „Először is magunkról: továbbra is minden a legnagyobb rendben van, Gergely tegnap volt három hónapos, ehhez képest hat és fél kiló, Erzsike, de talán Te is emlékezhettek, milyen rendkívül sokat mondó számkettős ez. Most éppen lakáscserében lennénk, vagyis szeretnénk egy akkora lakást, amelyben – élethossziglan – valamennyi gyerek és egyre szaporodó könyveim elnyerik végleges, nekik rendelt helyüket... Magam különben megvagyok, szokás szerint jól, legalábbis így érzem.”, majd látogatásokra, találkozókra került sor, mind munka-, mind személyes ügyekből kifolyólag: „Július elején, bármikor jöttök, itthon vagyunk, s nagyon szeretnék látni, illetve megbeszélni a megbeszélnivalókat.”

Mindez évekig tartott, ám az évek folyamán egyre kevesebbet leveleztek, volt, hogy évek teltek el egy-egy levélre való válaszolás előtt: „... legközelebb ne hagyjál ekkora hézagot az írásos kommunikációban...”, de még így is beszámoltak egymásnak a fontosabb eseményekről, utazásaikról: „...tegnap érkeztem haza, minimális másfél órai késéssel, s az oda-utazáshoz képest kellemes körülménye között...”, „...ősszel pár hétre Indiába utazom...”, munkájukról, családi helyzetükről. Így, a levelek kiadásával fontos értelmiségtörténeti-irodalomtörténeti dokumentumegyüttes jött létre.

